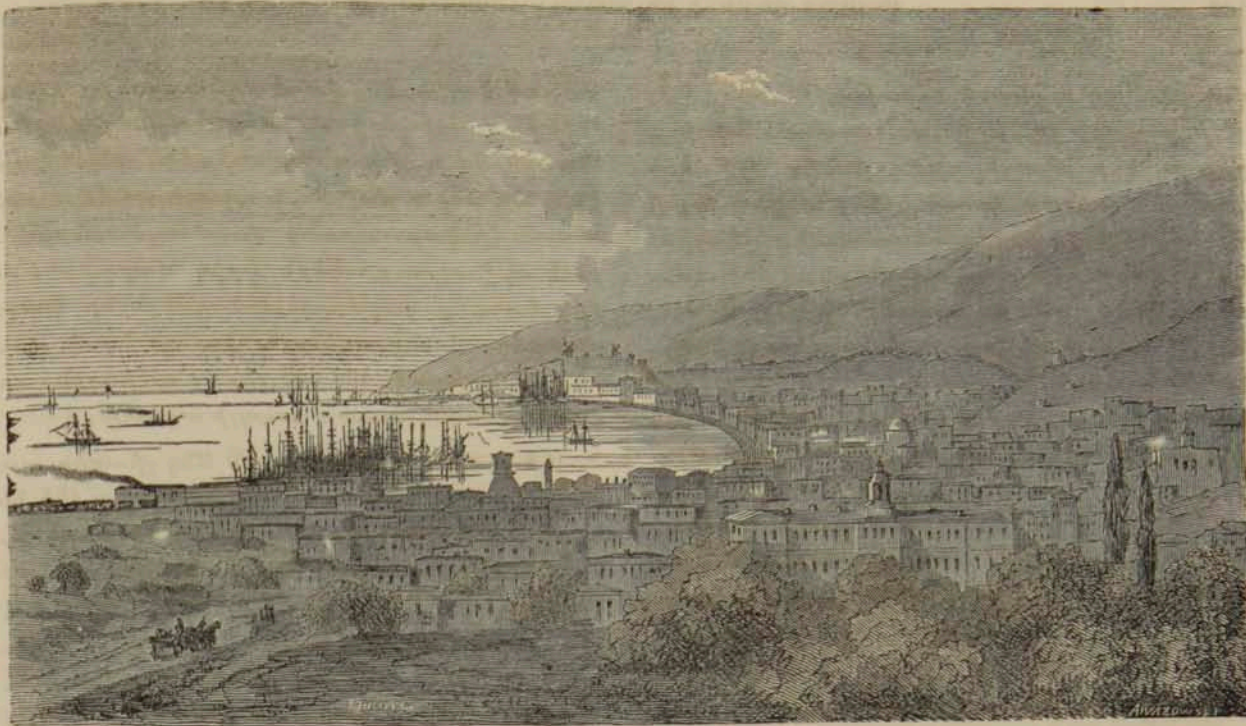

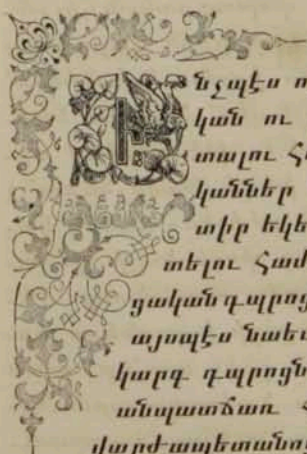
Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա. Ի. Ե. Տ. Ա. Բ. Ե. Բ.

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն. Բ., Բ. Ա. Բ. Ո. Յ. Ա. Կ. Ա. Ն. Բ. Ե. Ի. Բ. Ա. Ն. Ա. Ս. Ի. Բ. Ա. Կ. Ա. Ն. Բ.

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն. Բ. Վ. Ա. Բ. Ժ. Ա. Գ. Ե. Տ. Ա. Ն. Ո. Յ. Ե. Բ. Ո. Ի. Հ. Ա. Բ. Կ. Ա. Բ. Ո. Բ. Ի. Թ. Ի. Ն. Բ.

նչպէս որ ազգին բարեպաշտ-
կան ու լուսաւոր կրթութիւն
տալու համար ընտիր եկեղեցա-
կաններ հարկաւոր են, եւ ըն-
տիր եկեղեցականներ պատրաս-
տելու համար՝ բարեկարգ եկեղե-
ցական դպրոցներ կամ դպրեվանքեր,
այսպէս նաեւ ժողովրդական բարե-
կարգ դպրոցներ ունենալու համար՝
անպատճառ հարկաւոր են ազգային
վարժապետանոցներ :

Վարժապետանոց ըսելով կհասկընամք այն-
պիսի դպրատուն՝ յորում աշակերտները գըլ-
խաւորապէս վարժապետութեան արհեստը

սովորելու կպարապին, եւ յետոյ անաչառ ու
գործնական քննութիւն մը կանցընեն ու կլի-
նին նախնական դպրոցաց վարժապետներ :

Մեր ազգին նախնական դպրոցներուն պա-
կասութիւնները մէկը սրբան մօտէն տեսնէ՝
այնքան աւելի կհասկընայ ազգային վարժա-
պետանոցներուն հարկաւորութիւնը. վասն
զի լաւ կհասկընայ թէ քանի որ վարժապե-
տը իւր պարտքն ու արուեստը չգիտեր՝ ի-
զուր է դպրոցին կարգեր կանոններ դնել,
դպրոցին համար ընկերութիւն կազմել, փող
հաւաքել, հարցաքննութիւններ ընել, եւ
այլն, եւ ունայն ու խաբէական կամ խիստ
անկատար ուրախութիւն է բարեսիրտ ժողո-

վրդականաց ունեցած ուրախութիւնը:

Եւրոպացի ազգերը, մանաւանդ Անգղիացիք ու Գերմանացիք, այս բանիս մէջ եւս գեղեցիկ օրինակ կրնան լինել մեզի: Քանի որ նոցա մէջ վարժապետանոցներ չկային, իրենց ժողովրդական դպրոցներն ալ մեծ տարբերութիւն չունէին արեւելեան դպրատուններէն, ուստի եւ հասարակ ժողովրդոց նախնական ուսումն ու կրթութիւնը խիստ անկատար էր. իսկ երբոր Անգղիացւոց մէջ ելան Պեյ եւ Լանխասթը, Զուիցերացւոց մէջ Փեսքայոցցի, եւ Գերմանացւոց մէջ Ռիխտլ, Տիւրերիկ, եւ ուրիշները, դպրոցական կրթութիւնը բոլորովին կերպարանափոխ եղաւ, եւ քանի գնաց լաւացաւ՝ կատարեալագործուեցաւ. եւ այս լաւութեան հիմնագիրք եւ յառաջացուցիչք եղան վարժապետանոցները:

Անգղիոյ մէջ առաջին կանոնաւոր վարժապետանոց հաստատոյն եղաւ 1843-ին Սըր ձեյմս Քեյ Շըրքլիֆոր արքեպիսկոպոսի եւ բարերար անձը, որ նախ գնաց Զուիցերի, Փեսթաւոցցիին հիմնած դպրոցներուն ոճը գիտեց տարիներով, յետոյ անցաւ Գերմանիա եւ Հոլանտա, այն կողմերու դպրոցներն եւս աչքէ անցուց, ու իւր հայրենիքն որ դարձաւ, առաջին վարժապետանոցը հիմնեց Լոնտոնի մօտ, եւ հետ զհետէ շատոցան, այնպէս որ այժմ տարին մինչեւ 280 վարժապետ ու վարժապետուհի կենէ անոնցմէ, եւ զանազան բարեգործ ընկերութիւններ անդադար ծաղկեցընելու հետ են ժողովրդական դպրոցները՝ զանազան դասագրքեր հրատարակելով, ու կարգէ գուրս աժան գնով վարժապետաց եւ աշակերտաց բաժնելով:

Այս վարժապետանոցները կմանեն 3 տարուան համար այն ամենայն երիտասարդք որ կուզեն վարժապետ լինել: Սորա առաջ 3 տարի աշակերտութիւն կընեն ազգային դպրոցաց վարժապետներէն մէկուն քով, եւ իսկզբան 13 տարեկանէն աւելի պիտի չլինին. տէրութիւնը ասոնց համար թէ այն վարժապետին ռոճիկ կուտայ, եւ թէ վարժապետութիւն սովորող աշակերտին (տարին մինչեւ 20 լիրայ սթեռլին), մինչեւ որ 3 տարիէն թեթեւ քննութենէ մը անցնի ու վարժապետանոց մտնէ: Այնուհետեւ մինչեւ 5 տարի տէրութենէն 25 կամ 30 լիրայ սթեռլին կընդունի, յետոյ մեծ քննութենէ կանցնի, ու թէ որ քաջավարժ գանուի՝ ժողովրդական դպրոցի մը գլուխ կդրուի: 1851-ին այսպիսի վարժապետները 1157 հոգի էին, եւ սո-

ցա քով կային 3607 վարժապետացուք, յորոց 1853-ին 1571 հոգի վարժապետանոց մտան: Անգղիոյ վարժապետանոցները 1857-ին 40 հաա էին, եւ սոցա մէջ 2000 աշակերտ եւ աշակերտուհի կար. արանց վարժապետանոցներուն մէջ ուսուցիչներն էրիկ մարդիկ են, իսկ կանանց վարժապետանոցներունը կնիկ մարդիկ: Ասոնց ամենուն համար եղած տարեկան ծախքն է 100,000 լիրայ սթեռլին, որ է գրեթէ 600 հազար բուպլի արծաթ:

Այնպէս լաւ հասկըցեր են Անգղիացիք այս վարժապետանոցներուն հարկաւորութիւնն ու օգուաները՝ որ շատ մասնաւոր մարդիկ մեծամեծ գումարներ կթողուն անոնց: Օրինակի համար, Յալոք Տիֆ անունով մէկը թողեր է 120 հազար լիրայի գեաին, որ ըսել է 720 հազար բուպլի, որոյ տարեկան եկամուտն է այժմ 30 հազար լիրայ սթեռլին, ձօն Միլն թողեր է 30 հազար լիրայ սթեռլին, եւ նորա եղբայրը 30 հազար:

Վերջապէս Անգղիոյ մէջ նախնական դպրոցաց վրայ այնչափ հոգ ու խնամք կայ՝ որ 1851-ին դպրոցներուն մէջ սովորող աշակերտաց թիւն էր 2 միլիոն 144 հազար, ըսել է թէ բոլոր բնակիչներուն 8-ին մէկը դպրոց կերթար:

Գերմանիոյ մէջ ժողովրդական դպրոցներուն ծաղկելու սկսիլը հարիւր տարիէն աւելի է, եւ անոր գլխաւոր պատճառն է Ռիխտլ բրուսիացի հարուստ ու մեծ հոգի տէր կանոնիկոսը: Լսելու արժանի բան է սորա գրուածքը՝ որով կպատմէ իւր դպրոցին հիմնարկութիւնը. «1771 ու 1772 տարիները երկուքն ալ սաստիկ անձրեւոտ եղան, կըսէ, «այնպէս որ ամէն տեսակ բերքերն ալ փճացան, սովը տիրեց, եւ փոխադրական հիւանդութիւնները մեծ ջարդ ըրին մարդկանց «եւ անասնոց մէջ: Ես իբրեւ կանոնիկոս՝ պարտական կճանչնայի զիս՝ ձեռքէս եկա «ծին չափ՝ թէ խօսքով եւ թէ գործով օգնելու մօտիկ գեղերու խեղճ բնակիչներուն: «Կանչեցի քաղաքական բժիշկը, ռոճիկ կա «պեցի իրեն որ առանց փողի նայի գեղացւոց հիւանդներն ու գեղ տայ անոնց: Գեղացիները բժշկին խելացի խրատները կը «լսէին, բայց ամենեւին չէին պահեր. վասն «զի իրենց վնասակար նախապաշարմունքները, ծուլութիւնն ու աւելորդապաշտութիւնը՝ հանդերձ ամենաթանձր տղիտու «թեամբ, բոլոր մեր ջանքերը անպտուղ կը «նէին: Դեղերը կընդունէին ինձմէ, բայց

« չէին բանեցրներ. մէկ մղոն տեղ երթալու
 « եւ բժշկին խորհուրդ հարցընելու ալ ծու-
 « լութիւն կընէին. անոր տեղը՝ հիւանդու-
 « թեան զարնուածնուն պէս՝ կ'աղէին կեր-
 « թային կախարգներու, հմայողներու (փալ
 « նայողներու), հովիւներու, Զաղացականե-
 « րու, եւ այլն. ստակները անոնց կուտային
 « եւ իրենք կ'մեռնէին: Այսպիսի յայտնի ու
 « ցաւալի օրինակներով՝ աշխատեցայ ամե-
 « նայն խոնարհութեամբ հասկըցընելու տէ-
 « րութիւնը կառավարող մարդկանց թէ՛ սր-
 « քան մեծ աղէկութիւն կ'լինէր նաեւ տէրու-
 « թեան՝ թէ որ բարեկարգ դպրոցներով այն
 « խեղճ գեղացւոց մէջ ուսում ու մարդկու-
 « թիւն մտնէր. որով ոչ երկիրները այնպէս ա-
 « նապատ կ'առնային հետզհետէ, եւ ոչ տէ-
 « րութեան գանձին եկամուտները կ'աղակտէին,
 « ոչ արհեստները ետ կ'մնային, եւ ոչ խեղճ
 « գեղացւոց մէջ այնքան պակասութիւններ
 « ու հիւանդութիւններ կ'տիրէին: Սիրտս
 « կ'ուրաժ, միտքս մարդկանց տգիտութեանն
 « ու խեղճութեանը վրայ դառն արտամութեան
 « մէջ ընկղմած, օր մը գրասեղանիս առ-
 « ջեւը նստեր ու ցանցի մէջ բռնուած առիւ-
 « ծի առակին պատկերը կնկարէի: Յանկարծ
 « միտքս եկաւ թէ ահա ճիշդ այս առիւծին
 « պէս մարդուս միտքն ալ — որ Աստուծոյ գե-
 « րագոյն մէկ պարգեւն է — նախապաշար-
 « մանց ու յիմարութեանց չուաններով կապ-
 « կըլած մնացած է, եւ այս առիւծին պէս՝
 « իրեն ընական ուժէն ու կարողութենէն կըր-
 « նայ ամենեւին օգուտ մը շահ մը չտեսնել:
 « Ո՛ր էր թէ մուկ մը դար ու այս ցանցին գո-
 « նէ քանի մը օղակները կրծէր... գուցէ այս
 « առիւծը կ'ուցընէր իւր ոյժը եւ կազատէր
 « գերութենէն: Այս մտածելով՝ այն տեղը
 « մուկ մըն ալ նկարեցի որ իբր թէ արգէն
 « քանի մը օղակ կրծեր էր: Միտքս կ'արծես
 « թէ փայլակի պէս լոյս մը ծագեցաւ ու սիր-
 « տըս տաքցաւ. արդեօք չեմ կրնար՝ ըսի՝
 « ես այս մուկը լինել: Եւ իսկոյն շարունցան
 « մտքիս առջեւը գեղացիներուն խեղճու-
 « թեան ամենայն պատճառներն ու հետեւանք-
 « ները: Գեղացին անբանի պէս կ'մեծնայ ան-
 « բաններու մէջ. թէ որ դպրոց ալ երթայ,
 « այն դպրոցին մէջ աղէկ բան մը չսովորի.
 « վասն զի գեղի դպրոցներուն մէջ բռնուած
 « կարգը կանոնը ետքի աստիճանի բրտու-
 « թեան մէջ է. ոչ աշակերտաց միտքը բա-
 « ցող կայ, ոչ նոցա սիրտը կրթող, ոչ բարբը
 « շտկող: Նոցա վարժապետները, ինչպէս որ

« Բրիտոս ինքն ալ կըսէ, կոյրք են՝ կուրաց
 « առաջնորդք, եւ ժողովրդեան այս խեղճու-
 « թեանը պատճառաւ բոլոր ազգին տէրու-
 « թիւնն եւս խեղճութիւն կ'ըաշէ: Տէրու-
 « թիւնը սրբան ալ Զանք ու աշխատանք ընէ՝
 « ամենեւին օգուտ չկայ, վասն զի թանձր
 « տգիտութիւնը ամէն բան կաւրէ կ'անգա-
 « րէ կապականէ. եւ յիրաւի, տէրութիւնը
 « շատ աւելի վնաս կ'տեսնէ այս տգիտութե-
 « նէն քան թէ մարդածախ ու երկար պա-
 « տերազմէ: Տէր Աստուած, կըսէի մտքէս,
 « միթէ այս բանիս մէկ ճարը չկայ. միթէ
 « կարելի չէ գեղացիներուն ալ չափաւոր կըր-
 « թութիւն մը տալ ու տէրութեան եւ հայ-
 « րենեաց օգտակար ու զօրաւոր անդամներ
 « ընել զանոնք... Այո, ես այն մկանը կու-
 « զեմ նմանիլ. Տէր Աստուած, գուն օգնէ
 « ինծի: Եւ իսկոյն նոյն իսկ առաւօտը նստայ,
 « այն թղթին՝ ուր որ առիւծն ու մուկը նը-
 « կարեր էի՝ միւս երեսը գրեցի գիւղական
 « դպրոցներու վրայ շարագրելու գրքիս 15
 « գլխակարգութիւնը »:

Ահա այսպէս եղած են միշտ ազգեր ու
 ժողովուրդներ կրթող մեծամեծ ու բազմաբ-
 դիւն անձինքը:

Բրուսիոյ տէրութիւնը հրաման հանեց
 1775-ին որ գիւղական դպրոցները Ռոխովին
 դրած ոճովը կառավարուին, եւ Մեծն Փրի-
 ղերիկոս խնդրեց որ նա բոլոր Բրուսիոյ դըպ-
 րոցներուն ոստիկանութիւնը վրան առնու-
 Ռոխով յանձն չառաւ. լաւ համարեցաւ իրեն
 մնացած կեանքը գեղի դպրոցին մէջ վար-
 ժապետութեամբ անցընել: Բայց նորա ոճն
 ու ոգին բոլոր Բրուսիա եւ Գերմանիա տա-
 րածուեցաւ, եւ այն խօսքը որ ըսած էր թէ
 « Մի միայն անպատճառ հարկաւոր բանն է
 « գիւղական վարժապետներու համար վար-
 « ժապետանոցներ հաստատել տէրութեան
 « ծախքովը, որպէս զի ազգային փորձ եւ հը-
 « մուտ եւ ճշմարտապէս քրիստոնեայ ուսու-
 « ցիչներ պատրաստուին », ամենուն վրայ մեծ
 ազդեցութիւն ըրաւ. այնպէս որ շատ պա-
 տուաւոր ու հարուստ մարդիկ այս բանիս
 համար մեծամեծ գումարներ նուիրեցին, եւ
 այժմ վարժապետանոցներն ու ժողովրդական
 դպրոցները Գերմանիոյ մէջ օր ըստ օրէ զար-
 մանալի կերպով ծաղկելու վրայ են:

Բրուսիոյ քնակիչները 1857-ին 17 միլիոն
 190 հազար 375 հոգի էին. դպրատուն երթա-
 լու պարտաւորուած տղայքն էին 2 միլիոն
 945 հազար 252 հոգի, որոց համար տարին

6 միլիոն 294 հազար 268 թալէռ ծախք կլինէր, այնպէս որ՝ միջին հաշուով՝ ամէն վարժապետ տարին 191 թալէռ ռոճիկ կընդունէր:

Ուրիշ շատ բաներ կրնայինք ըսել եւրոպայի դպրոցներուն ու վարժապետանոցներուն վրայ, եւ գուցէ ուրիշ ատեն կըսեմք. բայց առ այժմ՝ այսքանս միայն միտք ձգեմք որ եթէ եւրոպական ազգաց այսչափ հարկաւոր կճանչցուն վարժապետանոցները, որչափ եւս առաւել հարկաւոր պիտի համարուին մեր ազգին, յորում գրեթէ անկարելի է տակաւին մէկ ժողովրդական դպրոց մը ցուցնել որ բազմաթիւ աշակերտներ ունենայ, եւ միանգամայն քաջհամուտ վարժապետներով կառավարուի:

Մեզի ամենահարկաւոր կերելի որ ազգերնիս ունենայ գոնէ մէկ վարժապետանոց մը ինքստանդնուպօլիս, յորմէ կարենան եւ-

նել ընտիր վարժապետներ՝ ոչ միայն մայրաքաղաքին ազգային դպրոցաց համար, հապա նաեւ բոլոր օսմանեան տէրութեան հայաբնակ քաղաքներուն ու գեղերուն: Նոյնպէս եւս մէկ վարժապետանոց մը իՏփիսիս, որ քաջակիրթ վարժապետներ հասցընէ բոլոր Կովկասեան եւ Անդրկովկասեան նահանգներուն: Իսկ այս կողմերու մանր դպրոցներուն առ այժմ՝ վարժապետանոցի տեղ կրնան ըրանել՝ գլխաւորապէս Լաղարեան ձեմարանը, եւ ապա ըստ ժամանակին գուցէ նաեւ նորահաստատ Խալիպեան ուսումնարանը:

Վերջապէս եթէ մեր ազգը կարօտ է ուսումնական եւ բարոյական կրթութեան, ուստի եւ բարեկարգ ժողովրդական դպրոցներու, անպատճառ պէտք է ազգային վարժապետանոցներ ունենայ, եւ այս բանիս համար չլինայէ ոչ ստրկի եւ ոչ աշխատութեան:

Ա Ռ Ա Կ

Ն Ա Պ Ա Ս Տ Ա Կ - Յ Ո Ր Ս Ի .

Օր մը անտառին
Խառնախուժան գաղանները
Խօսք ոյժ մէկ ըրին
Առնուէ արջէն իրենց ոխը .
Գողում գոչումով
Արջն անտառէն դուրս քրշեցին,
Դաշտին մէջ ձորի մը քով
Խըղգեցին զինքն ըսպանեցին,
Ու սկըսան՝ վրրան թափած՝
Խըլել իրենց մէկմէկ բաժին:
Մէյմ՝ ալ նայիս՝ նապաստակին մէկն եկեր
Արջուն ախանջը խածեր՝ քաշքրշելու վրայ էր .
«Ծօ դուն ուստի բուսար ըսին, անիրաւ,
«Որսին ատենը մեզնէ ո՞վ քեզ տեսաւ:
— Կեցէք եղբարք, պատասխանեց մեր քաջը .
«Հապա լեռնէն ո՞վ էր քրշողը զարջը .
«Հաւատացէք, ես էի որ վախ տուի
«Արջուկ աղբօրն՝ ու ճանկերնիդ ձրգեցի»:
Նապաստակին պարծանքն էր սուտ եւ ունայն .
Բայց եւ այնքան հաճոյ եղաւ բազմութեան
Որ արջուկին ախանջին
Կըսօրն անոր թողուցին:

Պարծենկոտին վրրան ալ շատ մարդ կըխընտայ,
Բայց շատ անգամ անոր գովեստ ու փող կուտայ: